YOSHLARNING KASB TANLASHIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING AHAMIYATI

Xamroqulova Gulniso
Ismatova Rayhona
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Turizm Fakulteti
Xta (Nemis Tili) 26/2-Guruh
Umumiy Psixologiya Fanidan
Mustaqil Ta’Lim Ishi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24412159

Annotatsiya. Ushbu tezisda yoshlarning kasb tanlash jarayoniga ta’sir etuvchi psixologik omillar, jumladan, qiziqish, qobiliyat, ehtiyoj, motivatsiya, xarakter, temperament va o‘ziga bo‘lgan ishonchning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, oilaviy muhit, tengdoshlar, ta’lim muassasasi hamda mehnat bozori haqidagi tasavvurlarning kasbiy qaror qabul qilishga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Yoshlarning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi, kasblar haqida yetarli ma’lumot to‘plashi va kelajakdagi faoliyatini ongli ravishda belgilashi zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kasb tanlash, kasbiy o‘zini anglash, yoshlar, psixologik omillar, qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, shaxsiy xususiyatlar, kasbiy yo‘nalish, o‘ziga ishonch.

Kirish

Bugungi kunda yoshlarning kelajakdagi kasbini to‘g‘ri tanlashi nafaqat shaxsiy hayot, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim masalalardan biri hisoblanadi. Insonning kasbiy faoliyati uning kundalik hayoti, dunyoqarashi, ijtimoiy mavqei va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli kasb tanlash oddiy tanlov emas, balki insonning qiziqishlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari, qadriyatlari va kelajakdagi maqsadlari bilan bog‘liq murakkab psixologik jarayondir.

Yoshlik davrida inson o‘zini anglashga, jamiyatdagi o‘rnini topishga va mustaqil qarorlar qabul qilishga intiladi. Aynan shu davrda kelajak kasbiga oid qarorlar shakllanadi. Ba’zi yoshlar bolalikdan muayyan kasbga qiziqib keladi, boshqalari esa turli yo‘nalishlarni o‘rganish jarayonida o‘ziga mos sohani aniqlaydi. Har ikki holatda ham shoshilmasdan, o‘z imkoniyatlarini tahlil qilish va kasbning mazmuni bilan tanishish muhimdir.

Kasb tanlashda faqat yuqori daromad, kasbning ommabopligi yoki atrofdagilarning fikriga tayanish har doim ham to‘g‘ri natija bermaydi. Chunki inson tanlagan kasbiga qiziqmasa yoki uning talablariga mos ko‘nikmalarga ega bo‘lmasa, o‘qish va mehnat jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shuning uchun kasbiy tanlovda psixologik omillarni hisobga olish dolzarb ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Kasb tanlash jarayonida eng muhim psixologik omillardan biri – qiziqishdir. Qiziqish insonning muayyan faoliyatga e’tiborini kuchaytiradi, uni shu soha haqida ko‘proq bilishga va tajriba orttirishga undaydi. Masalan, bolalar bilan ishlashga qiziqqan yosh pedagogika yoki psixologiya yo‘nalishlariga, texnika va qurilmalarga qiziqqan yosh esa muhandislik yoki axborot texnologiyalari sohalariga moyillik bildirishi mumkin. Biroq qiziqishning o‘zi yetarli emas: u kasbning kundalik vazifalari va talablarini o‘rganish bilan mustahkamlanishi lozim.

Ikkinchi muhim omil – qobiliyatdir. Qobiliyat insonning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishiga yordam beradigan individual xususiyatlar majmuasidir. Ayrim yoshlar muloqot qilish, tushuntirish va tashkilotchilikka moyil bo‘lsa, boshqalarda hisob-kitob, tahlil, texnik fikrlash yoki ijodiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tasavvur kuchli bo‘lishi mumkin. O‘z qobiliyatlarini aniqlash uchun yoshlar fanlardagi natijalarini, bajargan ishlarini, amaliy mashg‘ulotlardagi faolligini va boshqalardan olgan fikr-mulohazalarini tahlil qilishlari mumkin. Qobiliyat vaqt o‘tishi bilan ta’lim va mashq orqali rivojlanishini ham unutmaslik kerak.

Kasbiy tanlovga ehtiyoj va qadriyatlar ham ta’sir ko‘rsatadi. Kimdir odamlarga yordam berishni, kimdir yangilik yaratishni, yana kimdir tartibli va aniq vazifalarni bajarishni muhim deb biladi. Ba’zi yoshlar uchun mustaqil ishlash imkoniyati, boshqalar uchun jamoa bilan hamkorlik qilish yoki jamiyatga foyda keltirish ustuvor bo‘lishi mumkin. Shaxs o‘zi uchun muhim bo‘lgan qadriyatlarni anglab olsa, kasb tanlashda turli variantlarni solishtirishi osonlashadi.

Yana bir muhim omil – motivatsiya. Motivatsiya insonni maqsad sari harakat qilishga undaydigan ichki va tashqi sabablar bilan bog‘liq. Ichki motivatsiya kasbga qiziqish, o‘zini rivojlantirish va mahoratga erishish istagida namoyon bo‘ladi. Tashqi motivatsiyaga esa daromad, jamiyatdagi obro‘, ota-onaning ma’qullashi yoki ish bilan ta’minlanish kabi omillar kiradi. Kasb tanlashda bu omillarning muvozanati muhim: moddiy manfaatni hisobga olish tabiiy, ammo u shaxsiy qiziqish va imkoniyatlarni butunlay chetga surmasligi kerak.

Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari ham kasbiy faoliyatga moslashishda muhim o‘rin tutadi. Xarakter, temperament, mas’uliyat, sabr-toqat, qat’iyat, diqqatni jamlay olish va muloqotga kirishish xususiyatlari turli kasblarda turlicha ahamiyat kasb etadi. Masalan, pedagog faoliyatida tushuntira olish, tinglash, sabrli bo‘lish va mas’uliyat muhim. Tahliliy yo‘nalishlarda esa diqqat, izchillik va muammolarni mantiqiy hal qilish ko‘nikmalari talab etiladi. Bu xususiyatlar kasbni tanlashda yagona mezon bo‘lmasligi, balki o‘z ustida ishlash uchun yo‘nalish sifatida qaralishi lozim.

O‘ziga ishonch va o‘zini to‘g‘ri baholash ham kasbiy qaror qabul qilishga ta’sir etadi. O‘z kuchli va rivojlantirilishi kerak bo‘lgan tomonlarini bilgan yosh aniqroq maqsad qo‘yadi. Haddan tashqari yuqori yoki past baholash esa tanlovda xatolarga olib kelishi mumkin. Shu bois o‘zini baholashni real natijalar, tajriba, ustozlar tavsiyasi va amaliy sinovlar bilan solishtirish foydalidir. Kasb tanlash jarayonida xatoga yo‘l qo‘yishdan qo‘rqmaslik, yangi ma’lumotlarni o‘rganish va zarur bo‘lsa qarorni qayta ko‘rib chiqish ham muhim.

Kasbiy tanlovga oilaviy muhitning ta’siri katta. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashi, turli kasblar haqida suhbatlashishi va o‘z tajribasi bilan o‘rtoqlashishi mumkin. Biroq ota-onaning istagi yoshning shaxsiy xohishidan ustun qo‘yilsa, unda ikkilanish va norozilik paydo bo‘lishi ehtimoli bor. Eng maqbul yondashuv – maslahat berish, ma’lumot bilan ta’minlash va yakuniy qarorni yoshning ongli ravishda qabul qilishiga imkon yaratishdir.

Ta’lim muassasasi va ustozlar ham kasb tanlashda muhim yordamchi hisoblanadi. Fan to‘garaklari, kasbga yo‘naltirish tadbirlari, uchrashuvlar, amaliy mashg‘ulotlar va mutaxassislar bilan suhbatlar yoshlarning turli kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi. Psixologik maslahat va kasbiy qiziqishlarni aniqlashga qaratilgan so‘rovnomalar ham foydali bo‘lishi mumkin. Bunday vositalar yoshga tayyor qaror berish uchun emas, balki o‘zini yaxshiroq anglash va variantlarni ko‘rib chiqish uchun xizmat qiladi.

Tengdoshlar va ijtimoiy muhit ham tanlovga ta’sir qiladi. Do‘stlar orasida ommalashgan kasb yoki ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p targ‘ib qilinadigan yo‘nalish yoshda qiziqish uyg‘otishi mumkin. Lekin kasbning tashqi ko‘rinishi yoki obro‘siga qarab qaror qilish uning haqiqiy mazmunini yetarlicha anglamaslikka olib keladi. Har bir kasbning kundalik vazifalari, mas’uliyati, o‘qish muddati va rivojlanish imkoniyatlarini o‘rganish zarur.

Kasb tanlashda mehnat bozori haqidagi ma’lumotlar ham e’tiborga olinishi kerak. Zamonaviy texnologiyalar va iqtisodiy o‘zgarishlar ayrim kasblarga bo‘lgan talabni o‘zgartirib bormoqda. Shu sababli yoshlar tanlagan yo‘nalish bo‘yicha qanday bilim va ko‘nikmalar talab qilinishini, ta’lim olish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

imkoniyatlarini hamda kelajakda malaka oshirish zaruratini o‘rganishlari maqsadga muvofiq. Biroq bugungi kundagi talabni hisobga olish shaxsiy qiziqish va qobiliyatlarni inkor etish degani emas.

Amerikalik psixolog Jon Hollandning kasbiy tanlov nazariyasida shaxsning qiziqishlari va xususiyatlari bilan kasbiy muhit o‘rtasidagi moslikka e’tibor qaratiladi. Ushbu yondashuv kasb tanlashda insonning individual jihatlarini hisobga olish muhimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, kasbiy o‘zini anglash insonning bir martalik qarori emas, balki ta’lim, tajriba va hayotiy sharoitlar ta’sirida rivojlanib boradigan jarayon ekanini ta’kidlash lozim.

Yoshlar ongli kasbiy tanlovni amalga oshirish uchun bir necha bosqichga amal qilishlari mumkin. Avvalo, o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va qadriyatlarini aniqlash; keyin bir nechta kasb yo‘nalishi haqida ishonchli ma’lumot to‘plash; mutaxassislar bilan suhbatlashish yoki shu sohaga oid amaliy mashg‘ulotlarda qatnashish; so‘ngra tanlangan kasbning talablari va o‘z imkoniyatlarini solishtirish foydalidir. Yakuniy qarordan keyin esa zarur bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish rejasini tuzish mumkin.

Demak, kasb tanlashda psixologik omillarni hisobga olish yoshlarning o‘z imkoniyatlarini anglashiga, mustaqil qaror qabul qilishiga va kelajakdagi faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashishiga yordam beradi. Bu jarayonda yoshning o‘zi, oilasi, ta’lim muassasasi va jamiyat hamkorlikda harakat qilishi muhimdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning kasb tanlashida psixologik omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Qiziqish, qobiliyat, ehtiyoj, qadriyat, motivatsiya, xarakter va o‘ziga bo‘lgan ishonch kasbiy yo‘nalishni belgilashda asosiy omillardan hisoblanadi. Shu bilan birga, oila, ta’lim muassasasi, tengdoshlar va ijtimoiy muhit ham yoshlarning qarorlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Kasbni ongli tanlash uchun yoshlar o‘zlarini yaxshi bilishlari, kasblarning mazmuni va talablarini o‘rganishlari, shuningdek, o‘z imkoniyatlarini real baholashlari kerak. Ota-onalar va ustozlar esa yoshlarning qiziqishlarini tinglab, ularga bosim o‘tkazmasdan, to‘g‘ri yo‘nalish ko‘rsatishlari maqsadga muvofiq.

Menimcha, inson o‘z qiziqishi va qobiliyatiga mos kasbni tanlab, shu sohada muntazam bilim va tajriba orttirsa, kelajakda o‘z ishidan mamnun bo‘lishi va jamiyat rivojiga munosib hissa qo‘shishi mumkin. Shuning uchun yoshlarga kasbiy yo‘nalish berish, ularning o‘zligini anglashiga ko‘maklashish va mustaqil tanlov qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent.
2. Holland J.L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. – 1997.
3. Klimov E.A. Психология профессионального самоопределения. – Москва, 2004.
4. Super D.E. The Psychology of Careers. – New York, 1957.
5. Nemov R.S. Психология. – Москва: Владос, 2003.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.